

MARISKA VILMOS¹

KLICSU László
c. egyetemi docens (PPKE JÁK)

Tisztelt hallgatóság, Mariska Vilmos egyetemi tanárról fogok beszélni. Rövid életrajzi adatok után az írásairól, ezt követően arról, miért időszerű ma is emlékezni rá, végül két irodalmi vonatkozásról és egy történeti érdekességről lesz szó.

A rövid életrajz szerint Mariska Vilmos a felvidéki Rozsnyón született 1844. október 24-én. Édesapja székesegyházi karigazgató volt. Középiskolai tanulmányait szülőhelyén a premonstreiek vezetése alatt végezte; 1861-től a pesti egyetemen a jogi és államtudományokat hallgatta; önérejeire hagyatva zongoratanítással tartotta fenn magát. 1862-1866-ban több fővárosi hangversenyen közreműködött zongorajátékával, de mégis megmaradt jogi s közgazdasági tanulmányainál és a jogtanári pályára készült. A bírói államvizsgálatra, a doktori s ügyvédi szigorlatokra három évig tartott szembaja miatt barátai felolvasásával készült el, anélkül, hogy maga egy sort is olvashatott volna. Jogi doktorrá 21 éves korában avatták, ügyvédi esküjét pedig 22 éves korában tette le. 1866-ban és 1867. első felében a budapesti királyi ítélőtáblánál joggyakornok volt és több főúri család fiainak a jogi tárgyakból oktatást adott. 1868 februárjában a kassai jogakadémiához tanársegéddé nevezték ki. 1868 szeptemberében a győri kir. jogakadémiánál az államtudományok előadásával bízták meg. 1869 augusztusától ismét a kassai akadémiához tért vissza, ahol, mint a nemzetgazdaság és pénzügytan, továbbá a magyar pénzügyi törvények tanára működött. 1891. augusztus 12-i királyi kinevezéssel a budapesti egyetemen lett rendes tanár, az újonnan felállított pénzügytan és pénzügyi jog tanszék első tanára, 1912-ben bekövetkezett haláláig.

Írásai különféle folyóiratokban jelentek meg, ezek mellett négy, nagy hatású könyvet is írt. Ami a folyóiratokat illeti, A *Jogtudományi Közlönyben* 1868-ben A

¹ A jelen írás SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái I–XIV*. Budapest, Hornyánszky, 1891–1914. <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>, valamint VÁRNAY Ernő: Mariska Vilmos a pénzügyi jog és a pénzügytan professzora. In.: *Ünnepi dolgozatok Mátyás Antal tanszékvezetői kinevezésének 40. évfordulójára*. (szerk. HALÁSZ Géza – MIHALIK István) Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem–Aula Kiadó Kft., 1996. 15-25. felhasználásával készült.

bizonyítás elmélete a magánjogi eljárásban, 1872-ben A nemzetgyűlés adómegettagadási joga, a Közigazgatási Lapokban 1877-78-ban A községi háztartás és a községi adók, Az egyenes adók reformja Ausztriában, a Politikai Szemlében 1892-ben Egyenes adóink reformja; a Nemzetgazdasági Szemlében 1894-ben A személyes jövedelmi adó címmel írt tanulmányt.

Könyvei:

1. *Pénzügytan különös tekintettel a nevezetesebb államok háztartására.* Pest, 1871. (27 évesen)
2. *A magyar pénzügyi törvényisme. Folytonos vonatkozással a magyar államháztartásnak a legújabb időig terjedő tényleges eredményeire.* Budapest, 1875. (2. bőv. kiadás 1877. 3. teljesen átdolg. kiadás 1882. 4. kiadás 1887. 5. telj. átdolg. k. A pénzügyi jog kézikönyve cz. 1891. 6. telj. átdolg. k. 1896. 7. telj. átdolg. k. 1900. Horvátul: Eszéken, 1894.) A könyv a magyar pénzügyi törvények első rendszerezett tankönyvi összefoglalása. A mű 30 év alatt nyolc kiadást ért meg.
3. *Bélyeg- és illetékszabályok.* 1876. (2. jav. kiadás. 1880.)
4. *Az államgazdaságtan (pénzügytan) kézikönyve.* 1885. (2. k., 3. k. 1895. 4. átdolg. k. 1899. 5. átdolg. k. 1905) A kézikönyvet ötször adták ki. Az ötödik átdolgozott kiadást 2011-ben digitalizálta a Torontói Egyetem, a Magyar Elektronikus Könyvtár állományában is ez a változat szerepel.²

Mariska Vilmos időszerűségéhez vissza kell tekinteni a pénzügyi jog és a pénzügytan eredetére. A pénzügytan és a pénzügyi jog a kamerálisztikára vezethető vissza. A szó jelentése a *camera* szóból ered, ez az uralkodói kincstárat jelentette a XVII-XVIII. században, a célja az uralkodói vagyon növelése volt, törvényszerűségeket kerestek és törekedtek az állam működésének ésszerűsítésére. A kameralistáknál az alattvalók jóléte és boldogsága feltétele az uralkodó gazdagságának, de az alattvalók önmaguktól nem képesek utat találni ehhez a boldogsághoz, szükségük van az állandó külső irányításra. Három önálló ága a nemzetgazdaságtan, a pénzügytan és a Polizeiwissenschaft, rendszertudomány, amelyet ma közigazgatástannak fordíthatunk. Magyarországon a XVIII. században kezdődött meg a politico-camerális tudományok oktatása, mégpedig a jogászképzésben. A XIX. századi egyetemi reformok pedig rendszeresítették az állam- és a jogtudományi doktorátust. A XX. század első felében a képzés egy rövid időre intézményesen is különvált. 1934-ben a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen öt karra tagozódott, karonként két-két osztállyal.³ A közigazgatás-tudományi kar közigazgatási osztályán végezettek közigazgatás-tudományi oklevelet kaptak, de ez a diploma jogosított államigazgatási munkakörök ellátására is. A század közepétől a Műegyetem keretéből kikerült a közgazdasági és a közigazgatási képzés. Az előbbi önálló egyetemet kapott, míg az utóbbi megszűnt és az egy intézményben (jogi karok) egységesült állam- és jogtudományi képzésbe ol-

² <http://mek.oszk.hu/09200/09254/index.phtml>

³ 1934. évi X. törvénycikk a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről.

vadt be. Látható, hogy a pénzügyi jog a közgazdaság-tudományhoz, a pénzügytanhoz kötődik szorosan. Jogi tárgyként oktatása innen ered, és nagyjából akkortól szerepel a pénzügyi jog a jogi karok oktatott tárgyi között, amikor a modern adórendszer és költségvetési jog már kiépült. Hazánkban ez a XIX. század végre tehető. Kiepitésének kezdete egybeesik a Bach-korszakkal, a Deák Ferenc által meghirdetett passzív ellenállás korával. Az adórendszer kiépülésének a dinamikáját jelzi, hogy két-három emberöltő múlva, 1919-1945 között már 170 jogcímen szedtek adót a polgároktól.⁴

Mariska Vilmos a pénzügytanon belül a jogpozitivizmus kiemelkedő képviselője volt, aki a gyakorlat számára készült kézikönyvével és a több kiadást megért államgazdaságtanával a mindennapi életet szolgáló hivatalnokoknak nyújtott segítséget. A pénzügytant a kor szellemiségének megfelelően elsősorban mint államgazdasági, költségvetési problémát értelmezte. Könyvei a diszciplína első tudományos igényű rendszerezését jelentik. Különösen hasznosak – a ma számára is – az államvagyon tárgyaira, a közadók és vámok kezelésére, az államháztartási költségvetés tervezésére és a magyar jövedéki büntetőjog alapjaira vonatkozó tudnivalók. Műveiben a pénzügyi kérdések összetett megközelítése érhető tetten, ami azt jelenti, hogy a közgazdasági összefüggések és elemzések mellett a tételes jog leírása is jelen van.

Az államgazdaságtanról szóló kézikönyve 1905-ös kiadása a bevezetőn kívül öt részből áll. Ezek: Az állami kiadások; Az állami bevételek (az állam magángazdasága, egyedáruság, illetékek, adók, az egyes adónemek, hozadéki, személyi, vagyoni, fogyasztási, forgalmi adók); Az államháztartás rendje; Az államhitel és az államadóságok; A községi háztartás fő elvei.

Az előszóban talán hitvallásának is lehet tartani, amit az államgazdaságtanról ír az V. oldalon:

„Az államgazdaságtan gyakorlati tudomány, mely nem szakíthat a gyakorlati viszonyokkal. Ennél fogva fejtegetéseimben mindig az özszerű állapotokra voltam tekintettel. Az önmagának tetszelgő, tartalom nélküli elmélkedés és a merően kivihetetlen tervezetek nem valók egy gyakorlati czélokat követő tudomány rendszerébe. Vizsgálódásaim folyamán az államgazdaság eszményi rendjének megállapítását nem hanyagoltam ugyan el, de az államháztartás főintézményeinek tárgyalásánál első sorban az állami és gazdasági szerkezet tényleges állapotait tartottam szem előtt, mivel meggyőződésem szerint az államtudományok valamennyi ágának az a czélja, hogy az igazság elvont elveit és a jövőben elérhető tökély eszményképét az állami és társadalmi élet özszerű alakulásával hozzák viszonylatba.”

A Bevezető 3. oldalán pedig ez szerepel:

„Az államgazdaság fontosságának igazolására elégséges arra utalnunk, hogy az állami tevékenység egyik ága sem szükségesebb, mint az állam vagyoni életének rendezése és igazgatása. Gazdaságából meríti minden ország azt az erőt, a melylyel a gondjaira bizott társadalmat a tökéletesedés célpontja felé

⁴ BOJKÓ Béla: *Magyar adórendszer és adópolitika (1919–1945)* Budapest, Püski, 1997. 13–16.

vezetheti. Jó pénzügyi politikával a nemzet részére új erőt lehet gyűjteni, rosszal azt is elfecsérlí a kormány, a mi van.”

A 4. oldalon:

„A helyes és tervszerű pénzügyi kormányzat a nemzetet anyagilag és erkölcsileg megerősíti, ellenben az örökös deficitben vergődő, máról holnapra élő, kapkodó és a nemzet életerejét könnyelműen kiszípolyozó pénzügyi gazdálkodás nemcsak az államháztartás helyzetét s a kormány hatalmát rontja meg, hanem a nemzetet a vagyoni pusztulás és a vele nyomon járó erkölcsi hanyatlás útjára kergeti, a miért nincs benne nagyítás, ha azt mondjuk, hogy hasztalanul bír valamely nemzet alkotmányával és szabadsággal, hiába vitéz hadsereggel és több évszáz óta fennálló függetlenséggel, ha az állami pénzügyek a végső kimerülés szakában vannak.”

Mi az, ami nem szerepel ezekben a könyvekben, jóllehet ma általában a pénzügyi joghoz tartozónak tartják? Ez egyebek mellett a társadalombiztosítási jog, amelyet hazánk az 1890-es évek elején vett át jogrendszerébe – vagyis Mariska Vilmos könyveinek az első megjelenése után. A társadalombiztosítás a bevezetésekor kivételes volt, és már az első ötven évét is a biztosítás kiterjesztése jellemezte. Az 1891: XIV. törvénycikk alapján a biztosításra kötelezett munkavállalók száma 1891-ben mindössze 446 618 fő volt.⁵ Nem szerepel a könyvekben a pénz- és tőkepiac joga, a devizajog, a beruházási jog. Az első kettő hiányának az oka a pénz- és tőkepiac és ezzel szabályozása viszonylagos fejletlensége lehet. Devizajog Mariska Vilmos haláláig (1912) a gyakorlatban nem volt számottevő (a kötött devizagazdálkodást az I. világháború után, majd később a nagy gazdasági világválság idején vezették be), beruházási jog nem létezett.

Két irodalmi vonatkozást érdemes megemlíteni Mariska Vilmos kapcsán. Mindkettő Hubay Miklóshoz köthető.

Hubay Miklós Nagyváradon született Kossuth-díjas drámaíró, műfordító két írásában állít emléket Mariska Vilmosnak. Az egyik a „Halhatatlan dr. Mariska” címet viseli.⁶ Álljon rövid idézet ebből: „Dr. Mariska Vilmost (1844–1912) a Pázmány Péter Tudományegyetem pénzügytani professzorát messze túléltek a vizsgakérdései. Tulajdonképpen nem volt neki csak egyetlen vizsgakérdése, de ezt az egyet három változatban is fel tudta adni. Szerette, ha a kérdése a meglepetés erejével hat a jelöltre. 1. variáns: Dr. Mariska: Jelölt úr, nézzen ki az ablakon, és mondja meg mit lát. Jelölt: Adóalanyokat látok, méltóságos uram és adótárgyakat. Dr. Mariska: Kitűnő, jelölt úr. E felelete meggyőzött arról, hogy ön világos és mélyreható áttekintéssel bír Magyarország jelen állapotáról.”

⁵ A betegségi kötelező biztosításról szóló első magyar törvény, az 1891: XIV. törvénycikk 1892. április hó 1-jén lépett hatályba. Ld. *A magyar társadalombiztosítás ötven éve, 1892-1942*. Kiadta az Országos Társadalombiztosító Intézet, 1942.

⁶ HUBAY Miklós: *Végtelen napjaim*. (Új folyam című naplókötet, Digitális Irodalmi Akadémia) Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2011.

A másik írásnak „Dr. Mariska fiaskója” a címe. Itt is elhangzik a szokásos kérdés, de a jelölt hallgat. Az írásból kiderül, hogy azért, mert az ablakon kinézve a Károlyi-palota sarkán Móricz Zsigmondot látta, aki éppen egy kis könyvecskét húzott elő zsebéből, és olvasni kezdett. Ady új verseskötete volt az. A jelölt – idézet következik – „az ablakból mégse akarta volna leadóalanyozni Móricz Zsigmondot. A Pázmány Péter ablakából.”

Apropó, Károlyi-palota. Mariska Vilmos Károlyi Mihály grófot 1899-ben pénzügytanból megbuktatta. Károlyi írja utóbb:

„Megtörtént egyszer, hogy saját magam és mindenki más legnagyobb meglepetésére, hogy az egyetem legszigorúbb professzora, Mariska Vilmos megbuktatott szigorlaton. Hallatlan eset volt, hogy egy Károlyit – még hozzá a majorátus várományosát – megbuktassanak, de ez nemcsak a szigorú professzor, hanem az egyetem egész intézménye iránt növelte megbecsülésemet. Összeszorított fogakkal ismét rávettem magam a tanulásra, s hamarosan jeles eredménnyel tettem le a szigorlatot.⁷

Ha mi nem is vetjük rá magunkat most azonnal a pénzügytanra vagy a pénzügyi jogra, e konferencia keretében tisztelettel emlékezünk a nagy elődre, Mariska Vilmosra.

⁷ KÁROLYI Mihály: *Hit, illúziók nélkül*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1982. 20–21.

